

ראש השנה - תפילת חנה כמקור לתפילותינו

השיחה: לקוטי שיחות חלק כ"ט, שיחה לר"ה ו' תשרי • siha.beiyoune@loubavitch.fr

מקור 2 - מחלוקת הראשונים בגדר מצוות התפילה

כדי להסביר זאת, יש להתעכב לכל לראש על הגדרת מצוות התפילה מן התורה²: האם המצווה היא להתפלל כשיש צורך מיוחד (צרה וכו'), או להתפלל בכל יום - גם ללא צורך מיוחד? אכן, נחלקו הראשונים על שאלה זו. דעת הרמב"ם היא כך:

רמב"ם הל' תפילה א, ב: ... חיוב מצוה זו כך הוא: שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקב"ה ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנון ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו³.

אכן, הרמב"ן (ורוב מוני המצוות) חולק עליו, ומפרש כך:

ע"פ השגות הרמב"ן לספר המצוות, מצוות עשה ה: התורה לא צויתנו להתפלל בכל יום. ותמיד יאמרו זכרונם לברכה שהתפילה היא מדרבנן. המצוה מן התורה היא להתפלל ולעק לפני האל ברוך הוא בעת הצרה.

מקור 3 - החילוק בין 'ברכה' ל'תפילה'

כדי להבין טעם הסוברים שעיקר מצוות התפילה הוא בזמנים מיוחדים, יש להגדיר לכל לראש מהותה של 'תפילה' והחילוק בינה לבין 'ברכה'. האדמו"ר הזקן מבאר זאת כך:

ע"פ לקוטי תורה ראה יט, א: ברכה היא מלשון "ברכה" - מאגר מים וכו'. היא גם מלשון "המברך", שמטרתה "להמשיך", להעביר ולהוריד דבר ממקורו למקום אחר. כלומר: הברכה אפשרית רק כאשר נושא הברכה כבר קיים במקורו, אלא שמסבה כלשהי הוא נמנע מלהגיע אל המותר. אבל אינה יוצרת דבר חדש. ואילו מהותה של התפילה היא, שמבקשים מהקב"ה - "יהי רצון" וכדומה, שיצטרף רצון, דבר חדש, שלא היה לפני כן.

ועפ"ז, ניתן לבאר פסוק הנראה חריג בברכות יעקב:

ויחי מט, כח: כל אלה שבטי ישראל... ויברך אותם [יעקב] - איש אשר בברכתו ברוך אתם.

לכאורה, מהו הפירוש שברך כל אחד "כברכתו" (כאילו שהיתה לו כבר הברכה) - הרי ביכולתו לברך כל אחד כרצונו?! אבל ע"פ הנ"ל מובן: אי אפשר לברך מישהו אלא במה שיש לו!⁵

² לקהל מתחיל: חשוב מאוד להסביר, שלכ"ע ישנה מצווה לפחות מדרבנן, להתפלל כל יום. השאלה כאן היא רק מהי המצווה העקרונית מן התורה.

³ לקהל מתקדם: המחלוקת שנביא לקמן בין הרמב"ם והרמב"ן ידועה מאוד, ונתבארה בספר החינוך (מצוה תל"א), ובפרש מצוות התפילה להצמח צדק.

⁴ יש כאן המסגרת והבניין של תפילה (דימי החול): ברכות הראשונות הם שבח הקב"ה, ברכות אמצעיות הם בקשותינו, ברכות הסופיות הם הודאה להקב"ה.

⁵ משנה כלאים ז, א: "המברך את הגפן בארץ". פירוש: לוקחים קצהו העליון של עץ הכרם ונוטעים אותו שוב בקרקע (כעין א, א) כדי שהעץ ישאב יותר כוח.

⁶ כך מובאר גם למה כשיעקב בירך את מנשה ואפרים, לא ברכם בברכה זוהה, ואפרים הקטן קיבל ברכה גדולה יותר - הוא פשוט ברכם לפי מה שהיה להם!

ניתן להאריך רבות בנקודה זו. ובהקדים, מהי מושג ברכה של רבי? מהו הצורך בה ולמה לא ניתן לעבור ישירות דרך הקב"ה? ולמה לפעמים רבי 'מתעלם' מן בקשות של יהודי ואינו מברכו? אכן, ע"פ הביאור בפנים מובן: ברכה אינה יכולה לתת לאדם מה שאין לו! היא רק יכולה לעזור לו להוריד מלמעלה שפע המוכן עבורו כבר מראש השנה, ומשום מה אינו מצליח לרדת בפועל ממש לאדם. ואולי זה דומה לסיפור על היהודי שנכנס לרבי הרש"ב לבקש ברכה, והתעלם ממנו. היהודי יצא וככה וכו' והר"א ראהו ודיבר איתו ונכנס שוב לרש"ב, וברכו. ומבאר בלקו"ש (חכ"ד, שיחת ר"ה): שהבכיות עשו היהודי כלי לקבלת הברכה!

הערה למגיד השיעור: שיחה זו מיוסדת על התוועדות ו' תשרי תש"ל (הקלטה ממנה במדור 'הוספות' על האתר).

השיחה נוגעת בהגדרת כוחה המיוחד של התפילה על פי מקורות גללה וחסידות. השתדלנו להתאים השיעור לכל הקהל, וכמובן ניתן להאריך בכמה מקומות לפי הקהל. ותן לחכם ויחכם עוד.

הקדמה:

ההפטרה הראשונה של השנה, שנקרא בעז"ה ביום הראשון של ראש השנה הבעל"ט, תהיה בנושא תפילתה המיוחדת של חנה:

חנה הייתה עקרה כבר משך זמן רב, וכמובן שהייתה מזה בצער רב. בעלה ניסה לנחם אותה - ללא הועיל. מה גם שהיתה לו עוד אישה בשם פנינה, ולה היו ילדים, והיא הייתה מצערת את חנה במאוד.

בסופו של דבר, חנה הלכה למשכן לבדה, כדי להתפלל עבור ילדים. תפילתה הייתה חדשנית: היא נאמרה בלחש ובדביקות רבה, בצורה שלא הייתה ידועה, עד כדי כך שעלי הכהן הגדול חשבה לשיכורה...

סוף מעשה: עלי הבין שיש לפניו אישה השופכת את לבו ונפשה לפני הקב"ה. הוא ברך אותה בילדים, וממנה נולד אכן שמואל הנביא.

נשאלת השאלה: אמנם תפילה זו של חנה היא בטח חשובה מאוד, אבל מהו הקשר בינה לבין ראש השנה שלנו? מה זה מלמד אותנו?

אכן, נלמד היום, שתפילת חנה היא המודל לתפילה נכונה - עד כדי כך שרוב הלכות התפילה נלמדו ממנה! והיא גם קשורה חזק מאוד לתוכנו הפנימי של ראש השנה, וכפי שנלמד בארוכה בעז"ה.

מקור 1 - תפילת חנה כמקור לעיקר הלכות התפילה

בהפטרת היום הראשון של ראש השנה, מסופר כך:

שמואל א א, ט: ותקם חנה .. ותתפלל על ה'. ... ויחנה היא מדברת על לבו רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכרה... ותאמר: לא אדני, אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי ואשפך את נפשי לפני ה'.

על יסוד פסוקים אלה, הגמרא במסכת ברכות לומדת כך:

גמרא ברכות לא, א: כמה הלכתא גברותא (הלכות חשובות) איכא למשמע מהני קראי דחנה: "ויחנה היא מדברת על לבו" - מכאן למתפלל צריך שיכון לבו. "רק שפתיה נעות" - מכאן למתפלל שיחתך בשפתי. "וקולה לא ישמע" - מכאן, שאסור להגביה קולו בתפלתו. "ויחשבה עלי לשכרה" - מכאן, ששכור אסור להתפלל.

הרי לנו עיקרי ההגדרה של תפילת ה'שמונה עשרה': יש לומר אותה בכוונה, בלחש, בחיתוך שפתיים, ולא במצב שכרות.

נשאלת השאלה: הרי עוד לפני תפילת חנה, מסופר ב'חומש' על כמה וכמה תפילות שנאמרו על ידי אברהם, יצחק, יעקב, משה וכו'. ומכיון שכל דבר בתורה מדויק, כיצד ייתכן שהמקור העיקרי להגדרת תפילתנו נלמד דווקא מתפילתה של חנה?¹

¹ לקהל מתקדם: (א) השאלה היא לא רק מזה שהיו כבר תפילות לפני חנה, אלא מזה שתפילות אלה מסופרות ב'חומש', בעוד תפילת חנה היא בספר שמואל, בחלק הנביאים ("דברי קבלה"). ויש תמיד לתת דין קדימה למובא ב'חומש'. (ב) אין לומר שתפילת חנה מיוחדת בכך שנוגעת לילדים, דבר עיקרי ביותר, ו"מפתח" הנמצא רק בידי הקב"ה - מכיון שגם תפילות יצחק ורביקה עסקו בכך. (ג) אין לומר שלא ניתן ללמוד הלכות מהמסופר לפני מתן תורה - מכיון שמדובר כאן רק על 'אסמכתא', ומה גם שהיה אפשר ללמוד זאת מכמה מקורות. וא"כ, חוזרת השאלה: מה כ"כ מיוחד וחדש בתפילת חנה, לעומת תפילת האבות וכו'?

לפי זה מובן ההסבר לדעות הסוברות שמצות התפילה חלה דווקא "בעת מן העתים", בזמנים מיוחדים. כי עיקר מהותה (לעומת ברכה), הוא אכן ליצור דבר חדש - שינוי מיוחד.

לפי זה מובן, שחשיבות ועוצמת התפילה היא בהתאם לגודל השינוי והחידוש שבדבר שעליו מתפללים. ולפיכך, תפילה לביטול עצירת גשמים או לריפוי חולה וכו' אינה דומה לתפילה של עקרה ללידת בנים (כתפילת חנה), אשר בה צריכה לחדש דבר שלהיפך מסדרי הטבע, טבע בריאתו של הקב"ה.⁶

מקור 4 - חידוש תפילת חנה: למעלה מהגבלות הטבע והתורה

ויש לומר, שחידוש תפילתה של חנה הוא עוד יותר גדול מכך! ובהקדים, דהנה בתפילתה והבטחתה, חנה התבטאה כך:

שמואל א א, יא: וַתֵּדַר [חָנָה] נָדָר וַתֹּאמֶר: ה' צָבָאוּ! אִם רָאָה תִרְאֶה בְּעֵינֵי אִמִּיתִי, וּזְכַרְתִּי, וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת אִמִּיתִי, וְנִתְּנָה לְאִמִּיתִי זֶרַע אֲנָשִׁים (רש"י: צדיקים) ⁷ - וְנִתְּנָהּ לָהּ כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ וּמוֹרָהּ לֹא יַעֲלֶה עַל רֹאשָׁהּ.

לכאורה, הבטחה זו של חנה, שאם ייולד לה בן, היא יהיה שייך לה' כל ימי חייו - היא בניגוד גמור לכלל ועיקר גדול בתורתנו, והוא מושג הבחירה חופשית של האדם, כמובא בגמרא:

גמרא נדה טז, ב: מִלֵּאךְ הַמִּנְחָה עַל הַהֲרִיזוֹן... אוֹמֵר לִפְנֵי [הקב"ה]: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, טַפָּה זֶה מָה תִּהְיֶה עָלֶיךָ? גְּבוּרָה אוֹ חֵלֶשׁ, חָכָם אוֹ טֹפֵשׁ, עֲשִׂיר אוֹ עֲנִי? וְאֵלּוּ רָשָׁע אוֹ צַדִּיק לֹא קָאָמַר... דְּהַכֵּל בְּיַד שְׁמַיִם, חוּץ מִיִּרְאַת שְׁמַיִם.

ואם כן, איך היא יכולה להבטיח דבר כזה, שבנה יהיה צדיק כל ימי חייו?! תפילה כזאת לא הייתה מעולם!⁸ מה גם שהקב"ה קיבל תפילתה,⁹ ובנה שמואל אכן היה קדוש ונזיר עולם!

תפילתה חרגה הן מהטבע שהטביע הקב"ה בעולמו (שהיתה עקרה), והן מההגבלות שהקב"ה קבע בתורתו (שאמור היה להיות לשמואל בנה בחירה חופשית שלמה על התנהגותו).¹⁰

מקור 5 - חשיבות כוונת הלב בתפילה; הדוגמא של חנה

על פי זה יובן הקשר המיוחד בין תפילת חנה לתפילותינו, והטעם לכך שדווקא תפילתה היא מקור להלכות התפילה.

ובהקדים דהנה בהגדרת התפילה ישנם שני פרטים: **כוונת הלב** שבתפילה, והדיבור שבתפילה. אכן, **העיקר** בתפילה הוא כוונת הלב, בניגוד לשאר המצוות בהן **הכוונה** היא חלק **משלים** של המצווה - עיקר **קיום** מצוות התפילה הוא דרך כוונת הלב.¹¹

⁶ **בדרך אפשר:** זה שחולה מתרפא או גשמים יורדים אחרי בצורת הוא אמנם חידוש, אבל זה סוג דברים שקורים בכלל בעולם הזה, ולכן החידוש אינו כ"כ גדול. משא"כ עקר ועקרה שנפתחים, וזה היפך הטבע ש**טבע** הקב"ה **בהם**.

⁷ ועיין בגמרא ברכות לא, ב (לא' השיטות): "מאי 'זרע אנשים'? ...זרע ששקול כשני אנשים, ומאן אינון - משה ואהרן". שמואל שווה למשה ואהרן ביחד!

⁸ בהנחת השיחה מאריך בכך, שגם האבות, רק **התפללו** שבניהם ילכו בדרך, אבל לא **הבטיחו** זאת. וכפי שרואים שאכן חלק מבניהם לא הלכו בדרך. וכאן, חנה מבטיחה דבר לא בתור נבואה ששמעה מעלי, אלא מודיעה זאת מעצמה: בנה יהיה נזיר מקודש לה' כל ימי חייו. והרי בן זה ייגדל, ואולי לא יסכים?...

⁹ כפי שאמר לה עלי בפירושו: "לִכִּי לְשִׁלּוֹם וְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת שְׁלֹתָהּ אֲשֶׁר שְׁאַלְתָּ מֵעַמּוֹ". את תקבלי מה שביקשת: יהיה לך בן, והוא יהיה צדיק כל חייו!

¹⁰ **לקהל מתקדם:** באות ה' בשיחה, הרבי מבאר איך הנדר של נזירות עולם היה יכול לחול על שמואל באמצעות אמו, בזמן שהוא לא היה בכלל בעולם הזה... מכיון שבהיותו גדול, שמואל לא מחה על נזירותו, ממילא היא חלה עליו. וזה מראה עוד יותר החידוש בתפילת חנה: היא ידעה שבנה היה יכול 'למאן' את נזירותו כשהיה גדול, והיא הייתה בטוחה שהוא לא ייעשה זאת - כל ימי חייו!

¹¹ נקודה זו נבארה בהרחבה בלקו"ש חכ"ב אמור א', ביסוד דברי הרמב"ם (ופירושו הגר"ח מבריסק). שכוונת התפילה יוצרת ה'חפצא' של מצוות התפילה, ובלי כוונה - אין תפילה; משא"כ בשאר המצוות, שהכוונה היא 'נשמת' המצווה.

ובזה יובן החילוק בינה לבין ברכה: בברכה - מכיון שהעיקר בה הוא 'גילוי' שפע הקיים כבר, העיקר בה הוא ה**דיבור** (שהוא גילוי מחשבת האדם לאחרים). משא"כ בתפילה - רוצים ליצור רצון חדש אצל הקב"ה, וזה נעשה דווקא על ידי כוונת הלב:

כאשר יהודי מפנה לבו מכל מחשבותיו ורצונותיו ומתבטל כלפי הקב"ה כעבד בפני רבו, הרי הוא מביא לידי כך, שגם מלמעלה כביכול יהיה רצון חדש, שאינו בהתאם להגבלות של סדרי העולם, ואף לא לפי הסדרי וההגבלות שבתורה.

וזה היה העיקר גם בתפילת חנה: בסיפור תפילתה, אינה מודגשת האריכות ב**דיבור** שבתפילתה, אלא דווקא **כוונת** לבה ("ואשפוך את נפשי לפני ה'"). ולכן חשיבות כוונת הלב היא העניין הראשון ב"הִלְכָּתָא גְּבֵרֻתָא" שלומדים מתפלת חנה. וזוהי גם המשמעות של שאר ההלכות הנלמדות מתפילתה.¹²

מקור 6 - הקשר בין תפילת חנה לתוכן ראש השנה

עפ"י יובן הקשר ה**תוכני** בין תפילת חנה (הפסטר יום הראשון של ראש השנה) להגדרת יום ראש השנה עצמו. ובהקדים, הקשר הקיים בתאריכים, המובא בספר 'שני לוחות הברית':

ע"פ שני לוחות הברית, ראש השנה: תְּפִלַּת חָנָה וּפְקִידָתָה הָיוּ בְיוֹם רֹאשׁ הַשָּׁנָה עֶצְמוֹ.¹³

הנה, ראש השנה הוא גם היום בו מעוררים אצל הקב"ה **רצון** למלוך, רצון **חדש** הנוגע ל**כל** הבריאה - וכדברי הגמרא:

גמרא ראש השנה טז, א: אָמַר הַקָּב"ה: אֲמָרוּ לִפְנֵי בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה... מִלְכֻיּוֹת, כִּדִּי שְׁתַּמְלִיכוּנִי עָלֵיכֶם, וּבִמְהָ - בְּשׁוֹפָר.

היינו, שעיקר¹⁴ עניין ראש השנה הוא עצם המלכת הקב"ה עלינו, וכפי שמגדיר זאת האדמו"ר הזקן בלקוטי תורה:

ע"פ לקוטי תורה, דרושי ראש השנה: עֵקֶר הָעֲבוּדָה הָרוּחָנִית בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה הוּא לְהַכְתִּיר אֶת הַקָּב"ה מִחֲדָשׁ כְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, וְעַל יְדֵי כֵךְ - מֶלֶךְ הָעוֹלָם.

וזאת על ידי ש**מעוררים** אֲצִלּוֹ יִתְבַּרְךָ הַרְצוֹן לְמֶלֶךְ, מִכֵּיּוֹן שֶׁהַקָּב"ה כְּשֶׁלְעֵצְמוֹ נַעֲלָה לְחֻלוּטִין מִלְּהוּיֹת מֶלֶךְ¹⁵, כִּי הוּא מְרוֹמֵם וּמְבָדֵל לְגַמְרֵי מֶפֶל עֲנִין הַבְּרִיָּאָה, וְעַל יְדֵי הָעֲבוּדָה בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, כְּאֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל מְבִיעִים קְבִלַּת עַל מְלָכוּת שְׁמַיִם, וְהַתְּבַטְלוּת מִחֻלָּט כְּלָפִי הַקָּב"ה, הֵם מְעוֹרְרִים רְצוֹנוֹ לְמֶלֶךְ.

עפ"י מובן גם הטעם לכך שמצוותה העיקרית של ראש השנה היא מצוות תקיעת השופר¹⁶, שעל ידה ממליכים את הקב"ה:

דהנה, קול השופר הוא קול **פשוט** (לא כלי נגינה רגיל), הנובע מהבל הלב, ומבטא בעבודת ה' הצעקה **הפשוטה** של היהודי מפנימיות לבו, להתקרב אל הקב"ה. וצעקה זו מעוררת אצל הקב"ה הרצון למלוך, עד שימלוך עלינו ועל כל העולם, ועד שנזכה שכל העולם יראו מלכות הקב"ה באופן גלוי!

¹² על התפילה להיות בלחש - כדי להראות שהעיקר היא כוונת הלב (אלא שבכל זאת עליה להיות בדיבור וחיתון שפתיים); שיכור אסור להתפלל - מכיון שלא תהיה לו כוונה בתפילתו. הרי כל ההלכות הן סביב נחיצות כוונת הלב בתפילה.

¹³ הגמרא (ראש השנה יא, א) לומדת שחנה **נפקדה** (בהריון) בראש השנה, ושהו הקשר להפסטר היום. החידוש בשל"ה הוא שגם **תפילתה** הייתה בראש השנה.

¹⁴ חשוב לציין זאת, שעיקר תוכן ראש השנה (אינו היותו יום הדין), אלא דווקא שהוא היום בו ממליכים הקב"ה, ומקבלים את מלכותו הקשורה לעצמותו ית'. וכפי שלמדנו בארוכה בלקו"ש ח"ד ראש השנה (שיחה בעיון תשע"ז), עיי"ש.

¹⁵ בחסידות מבואר שמלך (ונשיא) אמיתי הוא "משכמו ומעלה", נעלה מן העם, ואינו רוצה כלל למלוך עליהם. צריכים שאנשי העם יעוררו אצל מלכם הרצון למלוך ולהנהיג, וזה מעורר אצל המלך הרצון למלוך ולהנהיג אותם. וד"ל.

¹⁶ גמרא ראש השנה כז, א: "מצות היום בשופר". זוהי המצווה העיקרית.